پەیڤینی هەردوو هزرڤانی فەرەنسی ئەدگار مۆران و ریجیس دۆبرێ

وەرگێڕان: ئەمین بۆتانی

ئێستا “ئەدگار مۆران” ی لەدایکبووی 1921 و “ریجیس دۆبرێ” ی لەدایکبووی 1940 زۆرترین ئامادەگییان لە ژیانی هزری و رووناکبیریی فەرەنسیدا هەیە. مۆران هەمیشە بە دۆبرێ دەڵێ:” برا گەورە بچکۆلەکەم”.. “دۆبرێ” ش؛ بە مۆران دەڵێ:” برا بچکۆلە گەورەکەم”. سەرەڕای ئەوەی تەمەنی نەوەیەك ناوبڕی نێوانیانە، بەڵام هەردووکیان هاوخەم و هاوخەباتن و چەندین پرسی هزری و سیاسی و فەلسەفی و تیۆری کۆیاندەکاتەوە. ئەدگار مۆران لە تەمەنی بیست ساڵیدا پەیوەندیی بە بزوتنەوەی بەرەنگاریی دژ بە داگیرکاریی نازیەکانەوە کرد. لە ساڵی 1954 بەهۆی وتارێکیەوە لە پارتی کۆمۆنستی فەرەنسی دەرکرا لەبەر ئەوەی هەڵوێستێکی دژ بە هەژموونی کۆڵۆنیالستی پیشاندابوو و لەگەڵ سەرخستنی شۆڕشی جەزائیر دا بوو.

لەوساوە مۆران زیاتر بایەخی بەلایەنی لێکۆڵینەوە کۆمەڵایەتییەکان دا و ئەو مژارەی داهێنا کە ناوی نا “هزری ئاڵۆزکاو”، کە لەمیانیەوە دەیویست چەندین پرسی سەردەمی نوێ چارەسەر بکا. لەگەڵ رۆڵان بارت لە ناوەڕاستی پەنجاکانی سەتەی رابردوو گۆڤاری ” بەڵگەکان”ی دەرکرد، دواتریش گۆڤاری ” پەیوەندیەکان” لەسەرەتای شێستەکان. لە نەوەتەکانیش مۆران بووە لایەنگری سەوزەکان کە بەرگرییان لە ژینگە دەکرد و پەرتووکی ” زەوی – نشتیمان”ی نووسی.

ریجیس دۆبرێ لە تەمەنی بیست ساڵیدا لەسەرەتای شێستەکانی سەتەی رابردوو بەرەو کووبا رۆیشت بە ئامانجی پاڵپشتیکردنی ڤیدل کاسترۆ و چێ گیڤارا. و ئەو کاتەی گیڤارا جەنگی پارتیزانی لە پۆلیڤیا بەرپا کرد، دۆبرێ پەیوەندی پێیەوە کرد، بەڵام لەلایەن دەسەڵاتدارانەوە گیرا و بۆ ماوەی سێ ساڵ خرایە زیندانەوە. لە سرووشی ئەو ئەزموونە تاڵەی خۆی پەرتووکێکی نووسی بە ناوی “شۆڕش لە ناو شۆڕشدا” کە دواتر بووە پەرتووکی پیرۆزی چەندین بزوتنەوەی شۆڕشگێڕی چەکداریی لە سەرانسەری جیهان. کاتێك سۆسیالستەکانیش لە هەڵبژاردنەکانی بەهاری ساڵی 1981 ی فەرەنسا سەرکەوتنیان

بەدەستهێنا؛ ریجیس دێبرێ بووە راوێژکاری سەرۆك فرانسوا میتیران. لەم چەند دەیەی رابردووشدا چەندین پەرتووکی هزری و وێژەیی بڵاوکردۆتەوە کە مشتومڕی زۆری بەدوای خۆیدا هێناوە لە سەر ئاستی فەرەنسا.

لە ژمارە 2875ی دووەم هەفتەی دیسێمبەری 2019، هەفتەنامەی "لۆبس"ی فەرەنسی پەیڤینێکی فرەوانی نێوان ئەدگار مۆران و ریجیس دێبرێ سەبارەت بەچەندین پرس و مژارێکی گەرم بڵاوکردۆتەوە. ئەمە چەند لایەنێکی گرنگی ئەو پەیڤینە بەچێژ و ورووژێنەرەیە (حەسسوونە ئەلمسباحی/ لە فەرەنسییەوە: لە ماڵپەڕی ئیلاف بڵاوکراوەتەوە):

• ئایا بۆمان هەیە داوا لەهەر یەکێکتان بکەین شیکردنەوەیەکمان بداتێ سەبارەت بە پەیڤی "شۆڕش"؟

ئەدگار مۆران:

شۆڕش لە فەرهەنگی "لاروس" مانای گۆڕانکارییەکی لەپڕ و توند دەبەخشێ لە پێکهاتەی سیاسی و کۆمەڵایەتی دەوڵەت. ئەو گۆڕانکارییەش ئەو کاتە دێتە کایەوە کاتێ گرووپێك دژ بە دەسەڵاتێك یاخی دەبێ و دەسەڵات دەگرێتە دەست و دەشیپارێزێ".
بەروبوومەکەی ئەوەیە بە مانا گشتییەکەی. بەڵام شۆڕش بە نسبەت منەوە بە چەند پیتێکی زەق ئەوە دەگەیەنێ کاتێك پەیوەندییم بە کۆمۆنستەوە کرد، مانای هێنانەئارای دنیایەکی نوێ دەدا کە تێیدا ستەمی مرۆڤ دژ بە مرۆڤ نەمێنێ. شۆڕش ئەوسا بۆ من بەبێ ئەوەی هەستی پێ بکەم مانایەکی سۆفیگەرانە و ئایینی و پێغەمبەرانەی هەبوو. شۆڕش دەچووە نێو فۆرمێکی لاهووتیی مەسیحیانە، کە "مەسیح" تێیدا پرۆلیتاریای پیشەسازی و پێغەمبەرەکەی بوو. "مارکس" ی هێمای هێزی نەقڵڵای زانستیش "ئیسحاق"ە نوێیەکەی بوو.

شۆڕش لەو ساتە وەختە یەکلاکەرەوەدا؛ بەو مانایە بوو کە ستەمدیدەکانی سەر زەوی؛ هەژموونی داگیرکەران و دەستدرێژیکاران وردوخاش دەکەن و لە شوێنی ئەودا حوکمڕانییەکی رزگاریخواز بۆ گشت مرۆڤایەتی دادەمەزرێنن. ئەو لایەنە دەروێشی و سۆفیگەرانەی شۆڕش بەلای منەوە مایەی دڵخۆشی و سەرسامییەکی یەکجار زۆر بوو. ئەو وشە پیرۆز و رزگارکەرە بریتی بوو لە:" بەم ئاماژەیە سەردەکەوی" وەك چۆن لە راڤەکردنە لاتینییەکەدا هاتووە.

ئەمڕۆ کێ دەتوانێ درك بەو مانایانەی "رەهایی و راستی و جۆشوخرۆش"ەی وشەی شۆڕشی سەتەی بیستەم بکا؟ هەتا ئەو رادەیەی کە مەلیۆنان کەس بەهۆیەوە مەستبوون و کەوتنە ژێر کاریگەریی ئەو

ئایینە گەورەی کۆمۆنیزم بۆ رزگارکردنی جیهان. ئەوەبوو کۆمۆنیزم لەگەڵ شۆڕشی قوتابیان لە بەهاری ساڵی 1968 و سەرکەوتنی ماو تسی تۆنگ؛ نەشئەی گوشادیی دایگرت، بەڵام بەهۆی لاچوونی پەردە و ئاشکرابوونی راستییەکان لە بارەی رەوشی چین و ڤیەتنام و کامبۆدیا و کووبا؛ جۆشەکە دوای ساڵێك دامرکایەوە.

ئەمڕۆش ئەو وشەیە تەنانەت لای ئەو کەسانەش نەماوە کە دژمنی سەرسەختی کۆمەڵگەی سەرمایەدارییین؛ بە حزبەکەی ترۆتسکییشەوە کە بە درێژایی هەفتا ساڵ بەیداخی شۆڕشی جیهانی بەرز کردەوە. سەرەڕای ئەوەی وشەی شۆڕش لەو بارگە بەهێز و تەقێنەرە بەتاڵکرایەوە، ئەمڕۆ دەشێ لە خزمەتی خودی سەرمایەدارییدا بێ، لەوەش زیاتر لە خزمەتی هەر شتێکدا بێ.

بە بیرکردنەوە لەوەی شۆڕش ناتوانێ گونجانی تەواو بێنێتە ئاراوە و ناشتوانێ هەموو کێشە و ململانێکان ئاسایی بکاتەوە (کە گرنگ و پێویستن بۆ خودی دیموکراسی)، سەرەڕای ئەوە من بەو وشە جادوویی و ئەفسانەییە مەست و حەیران بووم، هەتا ئەو رادەیەی سەرسامییەکەم وایلێکردبووم شۆڕشی “پیترۆگراد”م وەك رووداوێکی راستەقینە دەبینی کە لە فیلمی “ئۆکتۆبەر”ی لانشستایندا بەرجەستە کرابوو، ئەوەبوو لە میانی یەکەمینجار مانەوەم لە لینینگراد؛ زۆر سەرسام بووم بە زرێپۆشی ” کازێوە” و کۆشکی زستانە. لەگەڵ ئەوەشدا کە ستالینیزم و دواتر لینینیزم منیان بێهیوا کرد، من هەر بەردەوام لەو بڕوایەدا بووم کە شۆڕشی ئۆکتۆبەر هەوڵێکی بێهاوتا و داستانێکی پێغەمبەرانە بوو لە پێناو رزگاریی مرۆڤایەتی، ئەوەش دەڵێم کە لینین بڕیاریدا دەسەڵات بگرێتە دەست بۆ ئەوەی رێگا لەبەردەم شۆڕشی ئەوروپی و جیهانی خۆش بکات.

ئەمڕۆکەش تەنانەت لە شکستهێنانیشیاندا کە لینین قوربانیدەری ئەوانیش بوو، بە جۆرێك لە جۆرەکان تروتسکی و چێ گیڤاراش دوا موژدەدەر و دوا قارەمانی شۆڕشی جیهانیین.

سروودە شۆڕشگێڕییەکان ئێمەیان سەرمەست دەکرد و لەبەر دەنگ و ئاوازەکانی دەکەوتینە هەلەکەسەما. بەر لەوەی ببمە شۆڕشگێڕ و بەر لەوەی جەنگ دەست پێبکا، بە گرووپێکی بچووکی موزیك سەرسامبووم کە گۆرانییەکانی “فەرسۆفی” و “بەرەی سوور” و “کۆمۆنتارن”یان گوتبوو. من ئێستاش ئەو سروودانەم خۆشدەوێ بە تایبەتی “فرسۆفی” (کە دوا بەندی بە چەند ریتمێکی شێوە ئایینی بەکۆتا دێ)، هەروەها سروودی “گیانبازە رووسەکان” و ” ئنتەرناسیونالێ”. ئەو سەرسامبوونەی من وەك خۆی مایەوە هەتا دوای هەڵوەشانەوەی بیروبڕواکەشم.

ریجیس دۆبرێ:

برادەرێکی رەبەنی بەنەدیکتیی؛ ئەوەی لەلا درکاندم؛ کە براکانی لە ناو دێر هەرگیز لەبارەی خوداوە قسە ناکەن تەنیا ئەو پێنج جارەی پەرستش نەبێ لە رۆژێکدا؛ هەڵبەت ئەویش کە دەیانەوێ داوای لێبوردن لە پەروەدگار بکەن. بە درێژایی ئەو ساڵانەی "مەشق"م لەسەر شۆڕش دەکرد، هەرگیز ئەوەم لە بیر نیە رۆژێك پرسیاری مانای وردی ئەو وشەیەم لێ کرا بێ. ئەو کاتەش کە لەگەڵ ڤیدل کاسترۆ لە ساڵی 1966 دەستم بەهەموار و راستکردنەوەی دەستنووسی پەرتووکی "شۆڕش لە ناو شۆڕشدا" کرد، کێشەکەمان ئەوەبوو چۆن شۆڕش بکەین، نەك چۆن شۆڕش بەرپا بکەین بە مانا فرەوانەکەی. بۆیە هەمیشە دەتوانین وەڵام بدەینەوە کە شۆڕش " ئەو کردارە توندئامێزەیە بە ئامانجی بەرپاکردنی گۆڕانکاریی نەك هەر لە رەنگوڕوخساری حکوومەتدا بەڵکو لە رەوشی کۆمەڵایەتیشدا". لەگەڵ ئەوەشدا ئەم پێناسەیە بەس نیە؛ لەبەر ئەوەی کردەنی و تەماوییە. چار نیە؛ دەبێ بڕباوەڕ بیت بۆ ئەوەی بتوانی خودای تاك و تەنیا پێناسە بکەی.

ئەو وشانەی بە پیتی پان نووسراونەتەوە لە نموونەی ئازادی و کامەرانی؛ چانسی ئەوەیان هەیە باشتر وەك گۆرانی بسترێن لەوەی کە وەك قسە بگوترێن. شۆڕش بە "خەون" دەست پێدەکا. ئەوەی کە خەونیشە پێش ئەوە دەکەوێ کە لۆژیکییە. پرسیارە راستەقینەکەش کە خۆی دەسەپێنێ بەم شێوەیە:" چ گۆرانیەك لە گوێماندا دەگوترێ کە لە تەمەنی بیست ساڵیداین؟ و فرمێسك لە چاوانمان دەبارێنێ؟". تۆش ئەی ئەدگار مۆران ئەوەت بە شێوەیەکی زۆر جوان لە یادداشتەکانت تۆمار کردووە لە ساڵی 1944. ئێوارەیەك لە ژوورە تاریکەکەم، چرایەك لەسەر مێزی ئۆفیسەکەمە، رادیۆ کراوەتەوە، گوێبیستی بانگەوازە خۆشەکە بووم لەبارەی کردنەوەی "کەشتییە خێوەکە" ئەوەی کە وژدانمی بە تەواوی دیل و داگیر کردبوو. "سەردەمی چوالە"ش بە رێژەی زیاتر؛ ئەوەی بە هەڵە پێموابوو یەکێکە لە مارش و سروودەکانی "کۆمۆنە". بەڵام موچڕکە راستەقینەکە ئەوەی گرووپی ڤۆکاڵی سووپای سوور بوو. بێجگە لەوە "سینەماتاك"یش هەبوو لەگەڵ یانەی سینەما.

"بۆتمکین"، "ئەلکساندەر نیفسکی"، "زەنگەکان بۆ کێ لێدەدرێن؟"،…سکرین و شاشەی بچووك ئەو هێز و سیحرەی سکرینی گەورەی نیە بە رەش و سپی. ئێمە خەسڵەت و تایبەتمەندییەکمان هەیە… تۆ ساڵانی یەکەمی سەردەمی سینەما ژیای، منیش ساڵانی کۆتایی. بەڵکو باشترە بڵێین کە ئێمە تێکەڵی بووین و کارلێکمان لەگەڵیدا هەبوو. هێڵە تاریکەکە دەتوانێ حەز و ئارەزووی بەشداریی و جۆشی هاوبەشمان بداتێ، نەك قەنەپەی ساڵۆنی ماڵەوە، هێڵەکە پەلکێشمان دەکا بەرەو

" ئێمە یەکگرتووین"ی هیوا و مەبەست. داستانی شۆڕش بە هێزێکی زۆرەوە تاك بۆ ناو ئاپۆرای کۆمەڵ دەبا. ژەنەراڵ دیگۆل دەیگوت بیرۆکەی فەرەنسا ئەوەیە کە" هەست زیاتر لە ئەقڵ و ئاوەز ئیلهامم پێدەبەخشێ". ئای کە دەبەنگییە، ئای کە راقەکردنێکی خراپە ئێمەش وەك پارێزگار و کۆنزێرڤاتیڤەکان نرکەی هیوا لە غیرەیەکی تۆڵەستێنی نابووت چڕ بکەینەوە.
ئەفسانە ئەو درۆیە نیە بۆ خاتری دڵی خۆمانی بکەین. بەڵکو ناوێکە سەرلەنوێ دەیگەڕێنینەوە و دەیدەین بە بیروباوەڕێك. ئەفسانەش سەرناگرێ ئەو کاتە نەبێ کە ناوی خۆی بەسەرەوە نەبێ. "ئێمە بڕوامان وابوو"، یان "ئەو کاتەی بڕوامان ئەمە و ئەوەی دی بوو". لە ئێستادا بێجگە لە کرستیانەکان کەسی دی نیە بە دەنگێکی بەرز بڵێ:"من لەو بڕوایەدام- یان من پێموایە". سەتەی نۆزدەیەم بڕوای بە کۆماریزم هێنا، سەتەی بیستەمیش بڕوای بە شۆڕش هێنا. بەڵام سەتەی بیست و یەکەم بڕوای نە بەو و نە بەوی دی هەیە، ئەو بڕوای بە ئابووری هەیە. ئەمڕۆکەش ئێمە دەزانین کە رێژەی نەشونماکردن پرانسیپی هەر شتێکە. لەگەڵ ئەوەشدا بەداخەوە ئەویش بڕوایەکە وەك بڕوایەکانی پێشوو.

• ئەی پەیوەندیی ئەو سەرهەڵدانانەی فەرەنسا بە شۆڕشەوە!؟

ئەدگار مۆران:

بزوتنەوەی ئەو مانگرتنە مەزنانەی ئێستا فەرەنسا بەخۆیەوە دەیانبینێ؛ دەکەوێتە چوارچێوەی ئەو سەرهەڵدانانەی لەسەر ئاستی جیهانی روویان داوە لە: جەزائر، عیراق، لوبنان، چیلی، ئکوادۆر و هۆنکۆنگ. بەر لەو شەپۆلەش بزوتنەوەی "ئێلەگ زەردەکان" بەرپا بوو. لە دەرەوە، بەلەبەرچاوگرتنی تایبەتمەندیی هەر بزوتنەوەیەك، لەهەمان کاتدا سەرهەڵدانەکان هاوبەشن لەوەی گشتیان یاخیبوونن دژ بە رێژیمگەلێکی دکتاتۆری گەندەڵ. لەلایەکی دی و لە زۆر دۆخدا؛ ئەو سەرهەڵدانانە دژ بە ئایدۆلۆژیای لیبرالیزمی نوێ بوون، ئەو لیبرالیزمە نوێیەی هەژموونێکی شێتانەی قازانجی سەپاند و چینی کارکەر و چینی ناوەڕاستی تەفروتونا کرد.

بۆیە مێژوونووس ناتوانێ یادەوەری "بەهاری گەلان"ی ساڵی 1848 بیر خۆی نەهێنێتەوە کە لە کۆنگرەی ڤیەننا پایەکانی سستمی کۆنزێرڤاتیڤی فەرمانڕەوای ئەوروپای نێو سستمی پاشایەتی لەبەریەکهەڵوەشاندەوە. ئەوەبوو لە سەقڵیە و سویسرا و فەرەنسا و ئەڵمانیا و نەمسا و مەجەر شەپۆلێك لە سەرهەڵدانی شۆڕشگێڕانە روویاندا کە هەڵگری بیرۆکەی سەربەخۆیی نشتیمانی و دیموکراسی و

تەنانەت سۆسیالزمیش بوون. سەرەڕای ئەوەی سەرهەڵدانەکان سەرکوتکران، بەڵام ئەو بزوتنەوە یاخیبوونانە ڕۆڵێکی گەورەیان هەبوو لە رزگارکردنی گەلان.

ئەمڕۆ ئەو شەپۆلە جیهانییە گوزارشت لە یاخیبوون و خواستێك دەکەن، بەڵام شۆڕشگێڕانە نین بە واتای راستەقینەی وشە. لە کاتێکا سەرهەڵدانەکانی ساڵی 1848 ئامانجێکی روونیان هەبوو کە دیموکراسییەت بوو دژ بە سستەمە ستەمکارەکان، کەچی دەبینین سەرهەڵدانەکانی ساڵی 2019 دەکەونە چوارچێوەی ئەو قەیرانەی کە دیموکراسییەت بەخۆیەوە دەیبینێ؛ لەو کاتەی سستمگەلێکی نوێی دەسەڵاتخواز برەو دەسێنن و دێنە پێشەوە.

ریجیس دۆبرێ:
ئێمە ئێستا لە ساڵی 1848دا نین؛ ئەوە چاتر. لە فەرەنسا گازی فرمێسکڕێژ دەیان کەس ناکوژێ، هەندێ کەس لەگەڵ برەوی رووناکبیریی نووسراودا ناویان لە دیمەنەکەدا نەما لە نموونەی میشلی و برۆدێن و لامارتین. لەوانەیە لەسەرمان پێویست بێ هەمواری ئەو دیدە نەگۆڕەی جاران بکەین.

هەتا ئێستاکە تووڕەبوونێك هەبوو سەری کێشا بۆ یاخیبوون، لەوانەیە بیرۆکەیەك شۆڕشێك هەڵگیرسێنێ. هەروەها هاوپەیمانییەك هەبوو لە نێوان بیرۆکەیەکی کردەنی مەیدانی و بونیادێکی رووناکبیریی ئایندەخواز و نێوان سەرهەڵدانی لانەوازانێك لە ئێستادا. لەوانەشە ئەمڕۆ سێنگەی سێیەمی مێژوویی هەبێ لە دوورمەودا بۆ حەتمییەتی ئەو یەکسانییەی ناکرێ پاشەکشەی لێ بکرێ. لە سەتەکانی ناوەڕاستدا لە دیهاتەکان سەرهەڵدانی جوتیاران هەبوو بە سەرپەرشتی ئنجیل. لە سەردەمی نوێش شۆڕشی شەرواڵ سوور کورتەکان هەبوو بە سەرپەرشتی منەوەرەکان. ئەمڕۆش لە سەردەمی پۆست مۆدێرنێتە، سەرهەڵدانی شارە بێهیواکان هەیە بە سەرپەرشتی بۆشایی ئایدیۆلۆژی تایبەت بە قۆناغی مێژوویی. لەوانەیە پرۆژەکە بێت، بەڵام لە ئێستادا ئەوەی هەیە؛ رەتکردنەوەیە. ئەمەش خاڵێکی باشە نەك بۆ پاشەکشەکردن؛ بەڵکو بۆ پێشکەوتن، هەڵبەت ئەگەر جورئەتی ئەوەم هەبێ قسەیەکی لەمجۆرە بکەم.

• توندوتیژیی لە سیاسەتدا… بە بۆچوونی تۆ هەتا چ رادەیەك دەکرێ پاساوی بۆ بهێنینەوە؟
ریجیس دۆبرێ:
بەدەر لە تیرۆر، دەکرێ پاساو بۆ توندوتیژیی بهێنینەوە. دەوڵەتانی

بە هەژموون خۆیان لە توندوتیژیی لانادەن و بە فرەوانی ئەو فێڵکە و مووشەکانە بەکار دێنن کە زەرەر و زیانێکی زۆر دەگەیەنن لەسەر ئاستی گەردوون. بەڵام پێشەنگە شۆڕشگێڕەکان بڕیاری مەرگی خۆیان دەدەن کاتێك توندوتیژیی و کوشتن پیادە دەکەن. بەرخودانی چەکداریش ڕەوا نیە تەنیا لەو کاتە نەبێ کە دژ بە داگیرکەر؛ یان سستەمێکی ستەمکار بێ. لەو کاتەی لە ئەمەریکای لاتین گەڕامەوە؛ هەرگیز بیرۆکەی گرتنەبەری توندوتیژیی بە خەیاڵمدا نەهاتووە، لەبەر ئەوەی مافە بنەڕەتییەکان لە سایەی دیموکراسییەتدا زامن و مسۆگەرکراوە. چەپایەتی رادیکاڵیش لە فەرەنسا هەمیشە هەستێکی قێزلێبوونەوە و بێزراوی دەدامێ. ئەمڕۆکەش من بڕوای رەهام بە هێز هەیە؛ لەبەر ئەوەی (هەر وەك پۆل ڤالێری گوتەنی) لاوازیی هێز بڕوابوونە بەوەی کە هیچ شتێك نیە بێجگە لە هێز.

هەروەها من بڕوام بە کودێتای سەربازیی نیە؛ لەبەر ئەوەی ئەو کودێتایە خۆی لەخۆیدا سەرنەگرتن و شکستهێنان دەگەیەنێ. دەنگدان و پرۆسەکانی جیاکردنەوەی دەنگەکان دەشێ لە دوو کات و سێ جووڵەدا ئاگرەکە دامرکێنێتەوە. هەڵشاخانی مەدەنی و مانگرتن و یاخیبوون و سەرهەڵدان و بەرگریی نەرێنی و هەموو ئەوانە ئامرازگەلێکی شیاون؛ هەتا دەگاتە بەرخودانی ئاشتیانەی بە شێوازی مەهاتما گاندی کە قوربانیدان و لەخۆبردوویی و بوێریی جەستەیی و جورئەتی ئەخلاقیی زیاتری گەرەکە لەوەی پێویستمان پێیەتی بۆ شکاندنی روودیوارێکی شووشەیی؛ یان دزینی بانکێك (....).

ئەدگار مۆران:

من پاساوم بۆ توندوتیژیی سیاسی نەهێناوەتەوە؛ بەڵکو پیادەم کردووە وەك بەشێکی پیس و پێخۆی هەر خانەدانێك (دەستە پیسەکان/ جان پۆل سارتەر).

من هەمیشە خۆشەویستیم بۆ ئەو بزوتنەوانە زیاد دەبێ کە ئەو توندوتیژیە بێماوەیەیەی گاندی و ” زیندە کردار” رەتدەکەنەوە؛ لە نموونەی هەندێك لە “ئەلتارناتیبا” یان “دامرکانەوەی یاخیبوون”. لەگەڵ ئەوەشدا من وام لێکدایەوە کە سەرهەڵدانی ئاشتیانەی سووریا لەلایەن سوپاوە سەرکوتکران بۆ ئەوەی ڕێچکەی توندوتیژیی بگرێتەبەر، بەڵام من سەرکۆنەی ئەو توندوتیژیەم نەکرد سەرەڕای ئەوەی لە بارودۆخی تایبەتی سووریا بووە جەنگێکی ناوخۆیی ئایینی و جیهانی؛ بەهۆی دەستێوەردانی راستەوخۆ و ناڕاستەوخۆی دەرەکی. هەموو بڕیارێك گرەوکردنە، گشت کردارێکیش بەرژەنگ و مومکنە و بە پەرچەکردار بەستراوەتەوە، بە گوێرەی ئەو بوارەی تێیدا روو دەدا.

زۆربەی بڕیارە مێژوویەکان لەلایەن هێزگەلێکی ناپێشبینیکراوەوە دراون. ئەو شۆڕشانەش زۆرن کە پەرچەکرداری نەرێنی و کۆنەپەرستانە دەخەنەوە. لەهەندێ دۆخیشدا بۆی هەیە کردارێکی ئاشتیانە توندوتیژییەکی چاوەڕێنەکراوی لێ بکەوێتەوە. لە دۆخی دیکەشدا ئەگەری ئەوە هەیە کردارێکی توندوتیژ سەربکێشێ بۆ ئاشتەوایی. مێژوو لە دیدێکی مارکسی-شکسپیریانە وابەستەی لۆژیکێکە تێکەڵ بە وڕێنە، کە تێیدا سنوورەکانی هاتوهاوار و توندوتیژیی لەگەڵ ئەقڵانییەتێکی ئاڵۆزکاو بەناویەکدا دەچن و ناناس□نەوە. ئەمەشیان پاساوێکی دیکەیە بۆ ئەوەی دژایەتی توندوتیژیی بکەم و رەتی بکەمەوە.

سەرچاوە:
https://elaph.com/Web/Culture/2020/01/1277671.html

پێنج ک□قا□ی ڕەنگاوڕەنگ … شیعری عەبدوڵا سڵێمان(مەشخەڵ)

فروخ فروخزاد

سبەینێیەک کچێکی ڕەشپۆشی پاڵتۆ ل□ بەری لەش باریکەڵە
بە جگەرەکەی لێوییەوە بە تووڕەیی دەرگاکەی لە دوای خۆی داخست و
چووە دەرێ
قژی لە شیعر و
چاوی لە وشە و
دڵی لە گۆرانی بوو
بەر لە نیوەڕۆ پێش ئەوەی شەقامە ڕووتەکانی تاران
پڕ لە بۆنی بەیبوون بکا و
مەمکە سرکەکانی تۆزێک گیر کاتەوە
ڕووداوێک دەیکا بە مانشیتی ڕۆژنامە و گ□قار□کان.
*

ڤرجینیا وۆڵف

عەسرانێکی پایزیی بەنێو گەڵا وەریوەکاندا ڕووە و ڕووبارەکە هەنگاوی نا
دەنگی پێی و وردبوونی گەڵا وشکەکانی ژێر پێڵاوە ئارام لەبەر بڕاوەکەی
لەگەڵ گڤەی کزەبا دڵڕەقەکەی ئەو دوانیوەڕۆ ساردە بوو بوون بە ڕیتمی شیعرێک تازە
هێدی هێدی دەیوتەوە هەتا لەنێو ڕووبارەکە قیژەی خنکاو
نائومێدی بوو بە دووکەڵی خووڕە بەرز و نزمەکان و
مردنیش بوو بە شوناسی گردبوونەوەی پارچە تێکشکاوەکانی بوونی شاعیر.
*

نازک الملائکه

پێش ئەوەی پێچە و عەباکان پەلکێشی کەن
ئەو دۆزەخی کلتووری نابووە ژێر پاژنە بەرزەکەی پێی
بە عەزیە کورت و خەت خەتەکەی ژیانی شەقامی لەخۆی دەئاڵاند
فیکەی گەنجەکانی شەقامی ڕەشید و موتەنەبی وەکو جگەرە دەکێشا
هیچ گۆڤار و ڕۆژنامەیەک نەبوو لەژێر باڵی ویدا
خۆیان لە ئارەقەی لا مەمکی هەڵنەسوون
دیم لە شیعرێکی سەیابدا بووە بە درەختێکی ڕەقەڵەی گەڵا وەریوو
بە شیعر ئاوی خۆی ئەدا و
سیبەریشی سێبەری شیعر و وشەیە.
*

زەینەب خانی خادمی سوجادە

یەکەم پەردەی ڕەش و تەنکی لەسەر ڕووخساری دزێوی ژیان لابرد
یەکەم نوزە قورگی ئەو بوو دەری بڕی
یەکەم نەغمە بەزاری بولبولی شیعری ئەو بوو بیسترا
گاه لەژێر هەسانی ترس و
گاه ل□ بەردەم چەقۆی غەدر هاتوو چۆی بوو
تا بوو بە گوڵ
لەسەر بەردی مێژوو ڕوواو هەتا ئێستاش نەژاکاوە
لە هەناوی تاریکاییدا بوو بە چرا و نەکوژایەوە
دەنگی هەر لە زریان ئەچوو

نیگای باهۆز
بۆیە لەنێو ئەم دیرۆکە شاردراوەیە بوو بە خەرمانەی جوانی و
چووە سەر شیعرێکی چەقاوەسوو و توورە.
*

دەرەسی لیقسەی

لەسەرەتاکانی ڕێگای هەڵبژاردنی ژیانا
بە گوڵێکی سوور وەک دڵی دەریای دواند
بوو بە عاشقی چرپەکان
بوو بە دەزگیرانی درەختێکی سەوز و
بە کەدی هەڵهێنانی نهێنییەکانی پشت پێکەنین
گەلێ شەوان دەبوو بە شەپۆڵی خەم و
لەنێو دەریای بیرکردەوە و ڕامانی هەتاوی جوانا
خەوەکوتکە دەیبردەوە و
بە سبەینەش دەبووەوە بە ئۆقرە لە بەربڵاوەکەی
شەقامەکانی گەنجێتی و
کۆڵانە پانوپۆڕەکەی شیعر و نووسین
دەبووەوە بە قردێلەی خەونێکی سوور و
بە ئاسمانێک لە سپیایی.

ئاب – تشرینی دووەمی ٢٠١٩

هەگبەی دەزاری شاعیر ... سەلام عومەر

کاتێك شیعر ببووە سمبولی تێکۆشان و لە پاڵیشیدا تەواوی ژانرەکانی دی لە خۆیدا کۆکردبۆوە، ئەوکاتانەی شیعر پێشەوایەتی شۆڕش و سەردەمی سیاسەتی تازە پێگەیشتووی کوردستان بوو، بەتایبەتیش کە زۆرینەی هەرە زۆری خوێندەوارەکانی حوجرە و قوتابخانەکان لەڕێگەی شیعرەوە پانتاییەکانی ئەدەبی شۆڕشگێڕیان ناسی، زۆرینەی هەرە زۆری سیاسی و سەرکردەکانی نیشتمان شیعریان کردبووە درووشمی پارتەکانیان، لە هەگبەی هەرتێکۆشەرێکی نیشتماندا چەندین دیوانە

شیعر هەبوو، لە رادیۆو راگەیاندنەکانیاندا هەر بەشیعر دەستی پێدەکردوو بە ئەیرەقیبیش کۆتایی دەهات، بەشیعر بەسەر گیانی شەهیدانیاندا هەڵدەگوت و بەسروود کۆپەیان لە هەناوی پێشمەرگە هەڵدەستاند، ژیاننامەی شەهیدان دەچۆڕایە نێو شیعرەوەو هەر بەشیعر رمبەیان لە مۆڵگەکانی دوژمن دەهێنا، ئەوکاتەی کە شاعیرێك لەنێو کۆبوونەوەیەکی سیاسیبا هەموان چاویان لە دەمی ئەو بوو لە مەجلیسێکی عەشایەریبا کەس قسەی بۆ نەدەهات، لەبەردەم مایکرۆفۆنبا هەموان گوێیان دەگرت و خۆ ئەگەر تەواویش دەبوو یەکپارچە هۆڵەکان دەبوونە چەپڵە، ئەوکاتانەی شیعر لەنێو دیوەخان و شەوانی بەر ئاگردان و تەنانەت زمانی منداڵەکانی پێدەپژا، هەر لە لایلایەی دایکو تا پەندو ئیدیۆمە کوردیەکان، ئاخر ئەوکاتانە شیعر باری زۆر گرانبوو جگە لەلایەنی شۆڕشگێڕیەکەی داستان و بەیت و چیرۆك و چامەی پێدەنووسرایەوە، واتە شیعر کاراکتەرێکی سەرەکی نێو لاپەڕەی مێژوویەکانی باپیرانمان بووەو ڕۆڵی لە هەموو بوارەکاندا دەگێڕا، شاعیران جگە لە شیعر کە ئەویش بەچەندین کێش و سەروای قورسدا تێدەپەڕی و کەرستەی بەردەستی شاعیرەکانیش کە وشە بوو هێندە دەوڵەمەند نەبوو تا عاسێ نەبن بۆیە ناچار چەندین وشەی بیانیان دەهێنایە نێو دەقەکانیانەوەو شیعرە کلاسیکە ناودارەکانیان پێدەنووسی.

ئەوکاتانە بوو دڵزاری شاعیر لەنێو کەشێکی شیعری لەشارێکی شیعری کە خاوەنی حاجی قادرو چەندین شاعیری ناوداری ئەو سەردەم بوو زمانی هاتە پشکوتن و هەر لە سەرەتاکانی خوێندنیەوە شیعر بووە نزیکترین هاوڕێی و دواتر خۆی لەنێو دنیای ئەدەبدا دۆزیەوەو لەهەمووشی گرنگتر دەرگای تێکۆشانی بۆ کرایەوە کە دەبوو لەپاڵ کێشو عەرووزی جواندا لەپاڵ ئەو هەموو شاعیرە بە ئەزموونەی لەپێش ئەودا شیعریان کردبووە سومبوول ئەویش یەکێك بێت لەریزی ئەوان و ئەگەر تێشیان نەپەڕێنێ نابێت لە کاروانەکە دواکەوێ، ئەوکاتانە بوو کە لەسەر شیعرێکی نیشتمانی دەرگای زیندانەکانت بۆ دەکرایەوەو بەڵام نەشدەبوو نەنووسی، دڵزار لەم سەردەمەدا بوو دەستی دایە خامەو نەترسانە هەم ڕێبازی تەفرو توناکردنی چینایەتی لە کۆڕێناو هەم شیعری کردە قەڵغانی بەرەنگار بوونەوەی دوژمنەکانی کورد، ئەوکاتانەبوو دڵزار هاتە گۆڕەپانەکەوەو چەندین چامەی جوانی نووسی کە دواتر بوونە سروود و گۆرانی و دەماودەم دەڕۆیشتن و دەگوترانەوە، ئەو لەم سەردەمەدا بووە ناو، ئەرکی هەڵگرتنی ناویش بۆ شاعیرێکی نیشتمانی قورس بوو بۆیە دەبوو بەردەوام بێت هەم لە تێکۆشان و هەم لە نووسین، ئەگەرچی چەندینجار زیندانی کراو لەسەر شیعرو هەڵوێستەکانی بەچەندین شێوە هەڕەشەی لێدەکراو سزا دەدرا

بەڵام ئەو وەك بەڵێنی بەخۆی و شارەکەو نیشتمان و خانەوادەکەی دابوو بەردەوام بوو، بەردەوامی لەو قۆناغە سەختانەدا گەورەیی شاعیر نیشاندەدا بەتایبەتی تاوەکو ئێستا لەسەر هەمان ڕێچکە خەریکی نووسینەو ئەگەرچی تەمەن هەندێ جار ڕێگر بووە لەسەر داهێنانەکانی بەڵام مانەوەی لەسەر هەمان ڕێبازو نەگۆڕانی لەنێو ئەم بارو دۆخە سیاسیە ئاڵۆزەی بەدرێژایی سەد ساڵ تەمەن، پتەوی و خۆڕاگری و ئاسنینی ئەم پیاوە پیشاندەدا کە بەراستی دەبێ خۆشحاڵبین کە نەوەی نوێ لەسەردەمێکدا دەژی دڵزاریشی تێدایە، دەکرێ ئەو ببێتە نمونەی ئەو تێکۆشەرە ناودارانەی کە هەرگیز توندوتیژیەکان و گۆڕانی ئایدیۆلۆژیەکان و سەردەمەکان نەیانتوانیوە بیانگۆڕن.

دڵزاری شاعیر چەندین دەیەی شیعری تێپەڕاندووە واتە هەر لەسەردەمی کلاسیکەوە تا دەگاتە گۆران و روانگەو شاعیرە نوێ خوازەکان ، کەچی لە هەموو ئەو قۆناغانەدا ئەو توانیویەتی خۆی بگونجێنێ و لەکاروانەکە دوانەکەوێ، ئەوە جگەلەوەی لەگەڵ پێشکەوتنەکانی زمان و رستەو وێنە جۆراجۆرەکانی شیعر ئەویش بەردەوامی بە داماڵینی کۆتوبەندەکانی شیعر داوەو توانیویەتی سەرکەوتوانە ئەو بارە قورسەی لە شیعر نرابوو کەمێك سوکی کاو ئەرکی راستە قینەی شیعر لە دەقەکانیدا رەنگ بداتەوە، هەروەك ئەوەی لەشیعرەکانی دوای هەشتایەکانیدا بەدی دەکرا، ئەوەشمان لەبیر نەچێت، ئەو پیاوە زۆرینەی ژیانی لەسەردەمی داگیرکاری نیشتماندا بەسەربردوەو لە دوای بەهەرێم بوونی کوردستانی باشووریش ئەو بەردەوام بووە لە نووسین، هەمیشەو لە هەموو سەردەمەکانیشدا داکۆکیکارێکی سەرسەختی چینی هەژاران بووە، هەروا دڵزاری شاعیر لەنێو رەزی هەنارانی کۆیەدا کە سرووشتێکی تایبەتی هەیە چاوی هەڵهێناوە لەنێو خانەوادەیەك کە هەمیشە گیانی شۆڕشگێڕیەتی و ئەدەبیان لێدەتکا، لەپاڵ شاعیرو سیاسەتمەدارانی وێ دلزاری جوان نووس بیری کردەوە وشەکانی ئەزبەر کردن و دواتر رژاندنیە سەر ئەو پەڕاوانەی کە هەموان چێژمان لێبینی.

ئێستا کە ئێمە لەسەردەمی ئەودایین و بیر لەرابردووی دەکەینەوە گەورەییەك دەبینین کە ناتوانین تەنیا بە وشە ژیانی ئەدەبی و سیاسی تۆمار بکەین ناچارین لە پەراوێزی ئەودا چەند وشەیەك بکەینە دیاری تا هەموان دڵزاری شاعیر وەکو خۆی بناسن و بزانن کە لەسەردەمە سەخت و دژوارەکاندا شاعیرانێك بەخوێنی خۆیان شیعریان بۆ ئێرە هێناوە و کەلتورو وشەی کوردی و ئەدەب بەگشتی لەسەر دەستی

ئەوانە پارێزراوە، تا بزانن ئەو زمانە شیرینەی ئێستا پێی دەنووسین لە دێرینەوەکانی ئەوانەو زیندوو بوونی نەتەوەو کەلتوورەکەمان لە هەگبەی تێکۆشانی ئەواندا ماونەتەوە، تا بزانین دڵزاری شاعیر یەکێك بووە لە سوارچاکەکانی شیعرو تا ئێرەی بۆ هێناوین و ئەرکی پاراستن و بەردەوامی دانیش لە ئەستۆی نەوەی نوێیە،

ڕۆمانی (ڕۆژێك لەو ساڵانە هەڵدەگرم) بڵاو دەکرێتەوە

بڵاوکراوەکانی نووسیار لە وەرزی نوێی کتێبەکانیدا بەمزوانە ڕۆمانی (ڕۆژێك لەو ساڵانە هەڵدەگرم) ی ڕۆماننووس ئارام محەمەد چاپ و بڵاو دەکاتەوە. بەمەش بڵاوکراوەکانی نووسیار یەکەمین ڕۆمانی خستە نێو زنجیرەی خەرمانەی نووسیار بۆ ڕۆمان.
لەبارەی ئەم بەرهەمەوە ڕۆماننووس دەڵێت: "بەشێکی ئەدەبی گێڕانەوە، خەریکی ئاوڕدانەوەیە لە ڕابردوو، تاوەکو ئێستا و داهاتوو بخاتە بەردەم تێگەیشتنێکی ڕوون و ئاڵۆزییەکان شرۆڤە بکات. ئەم کارە ئەزموونێکی جیاوازی منە، لە بواری گێڕانەوەدا، جەخت کردنەوەیە لەسەر چەمکێکی گرنگ، کە خەریکە دەکەوێتە پەراوێزەوە، ئەویش چەمکی ئازادیی تاکە، لەبەردەم پرسیاری ئەوەی ئایا بە ڕاستی ئێمە دەزانین ئازادی چییە، کاتێك بەر ئەو پانتاییە کەوتین چیمان لێهات، ئەی ئێستە چی بکەین؟ بۆ ڕۆچوون لە وردەکارییەکان، پێویستمان بە قسەکردنە، گێڕانەوە دەرگای ڕزگاربوونە لە مێتەکەی ئەو حەکایەتەی، کە نزیکەی سی ساڵە وەك تارماییەك بەسەر تاکەوەیە."

پەڕەگرافێک لە ڕۆمانەکە:

" ئێستاکە هیچ شتێك وەك نووسین ئارامبەخش نییە، ئەوەتا لە بەرانبەرتدا وەستاوم و قسەت بۆ دەکەم. لێرە و لەو ماوەیەدا دەتوانم بارتەقای هەموو ناخۆشییەکانی ژیانم چێژ لەو گفتوگۆیە وەربگرم. دەمەوێت لەناو ئەو نووسینەدا تێر لێت بڕوانم و ئەو

کارانەی نیوەچڵن یان نەمکردوون، تەواویان بکەم. دەزانم ئەمە کارێکی ئاسان نییە، لێ لەناو ئەو دۆخەدا قاڵ بوومەتەوە. ئیتر ئاوایە، مرۆڤ کە لای ڕوون بوو بۆ کوێ دەچێت، باشتر ڕێگەکە دەبڕێت.”

ڕۆماننووس (ئارام محەمەد) لە دایکبوی ١٩٨٤ی هەولێر – کوردستانە. بەکالۆریۆسی لە زمانی ئینگلیزی لە زانکۆی دهۆك وەرگرتووە. لە زۆربەی ڕۆژنامە و پاشکۆ ئەدەبییەکانی کوردستان، چیرۆك و وتاری ئەدەبی بڵاو کردۆتەوە. خاوەنی چوار ڕۆمان و کۆمەڵە چیرۆکێکە.
سەمای سێبوون (ڕۆمان-٢٠١٢) و خەوتوو (ڕۆمان-٢٠١٤) و مەرگی مێژوونووس (ڕۆمان-٢٠١٦) و دەرگەکانیش هیلاکن (چیرۆک-٢٠١٨) و ڕۆمانی (ڕۆژێک لەو ساڵانە هەڵدەگرم) پێنجەم ئەزموونی ئارام محەمەدە لە بواری ئەدەبی گێڕانەوەدا و لە داهاتوویەکی نزیکدا لەسەرجەم شار و شارۆچکەکان بڵاو دەکرێتەوە.

کتێبی (عیشق، گەنج، ماڵ) بەمزوانە چاپ و بڵاودەکرێتەوە

ئەم کتێبە، کە تەوەری سەرەکی چەمکی عیشقەوعیشقیش یەکەمین وێزگەی ڕووبەڕووبوونەوەی گەنجە لەگەڵ ژیاندا، یەکەمین خەونییەتی بە ئەوەی ماڵێک بۆ خۆی و خەونەکانی چێ بکات. بەڵام کاتێک کۆمەڵگە وەک هێزێکی ئاڕاستەکەر و پشکنەر، ڕووبەڕووی ئەم گەنجە دەبێتەوە، شەڕ و ترس و دڵەڕاوکە دەتەگەڕێ، زۆر جار گەنج یاخی دەبێت و کۆمەڵگە وێلادەنە، زۆر جاریش کۆمەڵگە تووڕەدەبێت و گەنج پەراوێزدەخات.

زۆر جاریش گەنج لەگەڵ ئەوەی هەموو بەربەستەکانیشی بۆ لابەرێت، نازانێت و ناکارێت، ماڵێکی جوان و پڕ لەمانا بنیات بنێ، چونکە ئەو خۆی پەروەردە نەکردوە، ئەوەی ئەو بیری پێدەکاتەوە، هەر خودی ئەو سیستەمەیە، کە خوازیارە تێکی بشکێنێ. بۆیە حیکایەتی عیشق لە کۆمەڵگەی کوردەواریدا، حیکایەتێکی تراژیدی و خەم هێنەرە، حیکایەتێکە لەجێی ئەوەی ژیان بونیات بنێت، بەرەو مردن هەنگاو

هەڵدەگرێت.
(درێژەی باس، بڕوانە، کۆتا بەرهەم، کتێبی: عیشق، گەنج، ماڵ.
سایکۆفەلسەفی
پێشڕەو عبدوڵڵا
بڵاوکار: خانەی کولتوور، هەولێر) چاوەڕوان بن، بەم نزیکانە.